

Γλωσσολογική προσέγγιση τής γλώσσας τής λατρείας

Θα μού επιτραπεί να ξεκινήσω με μια προσωπική μου θέση : Θεωρώ παράτολμο έως προκλητικό το να επιχειρήσει κανείς να **αλλάξει τη γλωσσική μορφή** των κειμένων τής ορθόδοξης χριστιανικής λατρείας που αριθμεί ζωή πάνω από 16 αιώνες, κειμένων τα οποία συντάχθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους από μεγάλες μορφές τής Εκκλησίας, τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο και τον Μέγα Βασίλειο, τη γλωσσική μορφή κειμένων, με τα οποία γαλουχήθηκαν διαχρονικά στην ορθόδοξη λατρεία εκατομμύρια πιστών.

Αν ένα από τα κύρια γνωρίσματα και καίρια πλεονεκτήματα τής Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι η προσήλωσή της στην παράδοση και η αξιοποίησή αυτής τής παράδοσης στη ζωή τής Εκκλησίας, τότε δεν καταλαβαίνω πώς μπορεί κανείς να απεμπολήσει από την ορθόδοξη λατρεία το πιο εμφανές και άμεσα αισθητό χαρακτηριστικό αυτής τής παράδοσης, **τη γλωσσική παράδοση** των κειμένων τής λατρείας· να απεμπολήσει μια αδιάσπαστη γλωσσική συνέχεια 1.600 χρόνων. Ποιος έχει το δικαίωμα να πάρει τόσο μεγάλες – ιστορικής πραγματικά σημασίας– αποφάσεις, οι οποίες αλλάζουν άρδην την εκκλησιαστική παράδοση και **αλλοιώνουν τον τελετουργικό χαρακτήρα τής λατρείας**, αποφάσεις οι οποίες βασίζονται σε μια χρηστική αντίληψη που αν επικρατούσε ποτέ ως κριτήριο των εκκλησιαστικών πραγμάτων θα έκανε την Εκκλησία μας κυριολεκτικά αγνώριστη. Γιατί η γλωσσική μορφή τής εκκλησιαστικής λατρείας έχει τουλάχιστον την ίδια –αν όχι μεγαλύτερη– βαρύτητα με την παράδοση που διασώζουν άλλα στοιχεία τής λατρείας, όπως τα άμφια των ιερέων ή η εικαστική παράδοση των εικόνων. Για τον Έλληνα ορθόδοξο χριστιανό η Ελληνική τής γλώσσας τής λατρείας δεν έχει καμία σύγκριση με τη λατινική γλώσσα τής Θ. Λειτουργίας για τον Γάλλο χριστιανό ή

τον Ισπανό ή τον Γερμανό. Η Ελληνική τής λατρείας, λόγω και τής ιστορικής συνέχειας αρχαίας και νέας Ελληνικής (των «*παλαιότερων Ελληνικών*» μας που έλεγε ο Σεφέρης), καθόλου δεν ενοχλεί τους πιστούς. Τηρουμένων των αναλογιών, όσο χρήσιμη και ουσιαστική μπορεί να αποδειχθεί μια συνεχώς προβληματιζόμενη ορθόδοξη θεολογική σκέψη που καλείται να στηρίξει την πίστη μας αντιμετωπίζοντας σύγχρονα προβλήματα, άλλο τόσο αναγκαία –αλλά συγχρόνως και διαφορετική στην κατεύθυνσή της– είναι η διαφύλαξη τής γλωσσικής λατρευτικής μας παράδοσης. Εδώ, κάθε κατ’ ουσίαν αχρείαστη, δήθεν νεωτερική και επιφανειακά εκσυγχρονιστική προσπάθεια μεταβολής τής γλωσσικής παράδοσης στη Θ. Λειτουργία δεν θα ενοχλήσει απλώς, αλλά ίσως αποτελέσει πρόκληση για τους πιστούς, δοθέντος ότι η συγκεκριμένη γλωσσική μορφή –όπως ελπίζω να δειχθεί και από τη γλωσσολογική προσέγγιση που θα επιχειρήσουμε– είναι αδιάσπαστο στοιχείο τής λατρείας. Βεβαίως –ας διευκρινισθεί κι αυτό–, αναφερόμαστε στην Εκκλησία τής Ελλάδος και όχι στις ορθόδοξες εκκλησίες τής Αφρικής ή τής Κορέας ή σε άλλες μη ελληνόγλωσσες κοινότητες, των οποίων οι πιστοί δεν έχουν καμία σχέση με την ελληνική γλώσσα, άρα και με τη γλώσσα τής λατρείας.

Στη γλωσσολογία και μάλιστα στην κειμενογλωσσολογία λέμε πως δεν υπάρχει στην πράξη κείμενο αλλά κείμενα, εννοώντας πως, στην παραγματικότητα, υπάρχουν διάφορα είδη, διάφοροι **τύποι κειμένων** ανάλογα με το περιεχόμενο και κυρίως με τους σκοπούς τής επικοινωνίας. Ένα δημοσιογραφικό κείμενο (ρεπορτάζ) λ.χ. έχει έντονα πληροφοριακό χαρακτήρα·ένα επιστημονικό έχει γνωστικό-πληροφοριακό αλλά και έντονα αποδεικτικό χαρακτήρα, απευθυνόμενο στη λογική τού αναγνώστη·ένα διαφημιστικό, πέρα τού πληροφοριακού του χαρακτήρα, αποσκοπεί στο να οδηγήσει τον αναγνώστη /ακροατή στην αγορά κάποιου προϊόντος·ένα λογοτεχνικό κείμενο δεν αποβλέπει στην παροχή πληροφοριών αλλά στη συγκίνηση και την αισθητική απόλαυση ή και τον προβληματισμό τού αναγνώστη. Ερχόμενοι στο **λατρευτικό**

κείμενο, πρέπει να εξετάσουμε ποιο σκοπό εξυπηρετεί, ώστε να κρίνουμε και ποια πρέπει να είναι η γλωσσική του μορφή κι αν χρειάζεται μετάφραση ή όχι.

Ένα λατρευτικό κείμενο, λοιπόν, έχει εγγενώς **τελετουργικό χαρακτήρα**, υπηρετεί την τέλεση των **μυστηρίων** τής Εκκλησίας και δη και τού ύψιστου μυστηρίου τής Θ. Ευχαριστίας. Ως εκ τούτου απαιτεί μια γλωσσική μορφή με **διαφορετικό ύφος**, ανάλογο προς το περιεχόμενο και τον νοητό αποδέκτη προς τον οποίον απευθυνόμαστε, εν προκειμένω ανάλογο τού λατρευομένου Τριαδικού Θεού. Δεν είναι τυχαίο λ.χ. ότι το γλωσσικό ύφος των ευχών στη Θ. Λειτουργία τού Ιωάννου τού Χρυσοστόμου διαφέρει από το ύφος των κηρυγμάτων του καθώς και των θεολογικών έργων του. Το γλωσσικό ύφος τής λατρείας έχει ένα άλλο ήθος, αυτό που ταιριάζει σ' ένα τελετουργικό κείμενο, οδηγώντας σε πνευματική ανάταση και περισυλλογή, σε προσευχή και κατάνυξη, σε έκφραση ευχαριστιών και σε δοξολογία και, πάνω απ' όλα, οδηγώντας σε ψυχική προετοιμασία για τη συμμετοχή στο μυστήριο τής Θείας Ευχαριστίας που είναι ο αρχικός και ο τελικός σκοπός τής Θ. Λειτουργίας. **Αυτός ο λατρευτικός, τελετουργικός και συνάμα μυστικός και μυστηριακός χαρακτήρας τής Θ. Λειτουργίας θέλει και μια άλλη γλώσσα να τον εκφράζει.** Μια γλωσσική μορφή που να απομακρύνεται από την καθημερινότητα· μια γλώσσα με υψηλό ύφος, με εξάρσεις, με λεπτές εννοιολογικές αποχρώσεις που απαιτούν οι δογματικές αναφορές, με «άχραντες» σημασιολογικά και «άφθαρτες» επικοινωνιακά λέξεις που να συνεπαίρνουν, να ανεβάζουν και, προπάντων, να μη παραπέμπουν στην καθημερινότητα εκχυδαίζοντας μέσα από αναπόφευκτους γλωσσικούς συνειρμούς τον λατρευτικό λόγο.

Ένα παράδειγμα. Σε μια καίρια στιγμή τού μυστηρίου τής Θ. Ευχαριστίας ο ιερέας εκφωνεί «*Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφέρομεν, κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα*». Ερωτάται: Μια προσεκτική, πιστή –όπως επιβάλλεται για τέτοια κείμενα– μετάφραση τού τύπου «*Τα δικά σου από τα δικά σου, Σού προσφέρουμε, σε όλα και για όλα*», τί περισσότερο θα προσέδιδε

στην κατανόηση τής ευχής, πόσο θα την διευκόλυνε και, κυρίως, με ποιες απώλειες στη συνολική πρόσληψή της. Η σύνδεσή της με την τύρβη τής καθημερινής γλώσσας και αυτόματους συνειρμούς («τα δικά σου δικά μου» κ.τ.ό.) καθώς και η απομάκρυνση από την ποιητικότητα που εξασφαλίζει η ρυθμική επανάληψη («παραλληλισμό», τον έχει πει ο Roman Jakobson) μονοσύλλαβων και παρηχούντων τύπων *σά - σῶν - σοί, τὰ (σὰ) – (ἐκ) τῶν (σῶν) - (πάν)τα – (πάν)τα*, φαινόμενο πολύ γνωστό στον τελετουργικό λόγο τής λατρείας όπως και στην ποίηση με την οποία έχει σχέση, αυτή η εκκοσμίκευση τού λατρευτικού λόγου που ταιριάζει σε συνήθη πληροφοριακά κείμενα αλλοιώνει τελικά το ύφος του και τον κατεβάζει στα όρια μιας τετριμμένης καθημερινότητας. Αποτέλεσμα : αντί να διευκολύνει την κατανόηση τού λατρευτικού λόγου, διαστρέφει και κατά-στρέφει το κλίμα πρόσληψής του, όταν δεν προκαλεί απώθηση και αγανάκτηση.

Πάλι από την Αγία Αναφορά, ας πάρουμε μια άλλη καιρία ιεροτελεστική στιγμή και ευχή : «καὶ ποιήσον τὸν μὲν Ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί Σου τῷ Ἁγίῳ». Δεν έχω καμία πρόθεση να προκαλέσω. Μιλώ για πραγματικά προβλήματα που θα ανακύψουν αν επιχειρηθεί μετάφραση τής γλώσσας τής Θ. Λειτουργίας για λειτουργική χρήση. Ενδεχόμενη απόδοση τού ποιήσον με το νεοελληνικό *κάνε(!)* και τού Ἄρτον με τη λέξη *ψωμί (!)* –αν επιδιωχθεί γλωσσική συνέπεια– θα εκχυδαΐσουν τον λατρευτικό λόγο, ενώ η απόδοση τού τίμιον είτε ως «έντιμο» είτε ως «πολύτιμο» δεν θα αποδώσουν ποτέ το βάθος και τις αποχρώσεις τής ιδιότητας που αποδίδεται στο Σῶμα και στο Αἷμα τού Χριστού με τον χαρακτηρισμό «τίμιον»

Εδώ είναι αναγκαία μια διεκρίνηση. Όλα αυτά τα προβλήματα δεν έχουν να κάνουν με αδυναμία τής νέας ελληνικής γλώσσας να αποδώσει με αυτόν ή εκείνο τον τρόπο, καλύτερα ή λιγότερο καλά, με αναλυτικό περισσότερο και περιφραστικό παρά με συνθετικό και μονολεκτικό τρόπο τη γλώσσα τού κειμένου τής Θ. Λειτουργίας. Δεν πρέπει να

παρασυρθούμε σ' ένα άλλου είδους «γλωσσικό ζήτημα», διαμάχης αρχαίας γλώσσας και μετάφρασης. Όσα συζητούμε σχετίζονται με τον τύπο τού λατρευτικού κειμένου που δεν παρέχει απλώς πληροφορίες προσφερόμενες αζημίως για μετάφραση, αλλά συνιστά ένα τελετουργικό, ιεροτελεστικό και ιεροπρεπές κείμενο, τού οποίου η ιερότητα και ο μυστηριακός τελεστικός χαρακτήρας συνδέεται άμεσα με τη γλωσσική μορφή με την οποία μάς έχει παραδοθεί. Είναι, από τη φύση και τη χρήση του, άλλο το άκουσμα και η δομή και η υφή και το λεξιλόγιο ενός τέτοιου κειμένου από εκείνο μιας μετάφρασης, έστω και πολύ προσεκτικά εκπονημένης. Η **μετάφραση** εξυπηρετεί τη μεταβίβαση πληροφοριών από τη μια γλώσσα στην άλλη («διαγλωσσική») ή και μέσα στην ίδια γλώσσα από μια μορφή της σε μιαν άλλη («ενδογλωσσική»). Επίσης, καταχρηστικά –εξ ανάγκης και μόνο– εξυπηρετεί και τη μεταβίβαση κάποιου μέρους τού βιωματικού-σχολιαστικού λόγου ενός λογοτεχνικού έργου σε μιαν άλλη γλώσσα. Η μετάφραση δεν μπορεί να αντικαταστήσει το πρωτότυπο λατρευτικό κείμενο με ένα άλλ ! Ούτως ή άλλως στη μετάφραση αυτό που περνάει από το πρωτότυπο στο μεταφρασμένο κείμενο είναι, στην πραγματικότητα, πολύ περιορισμένο. Το έχει επισημάνει (για την ποίηση, αλλά ισχύει γενικότερα) ο Ελύτης στον λόγο του στη Στοκχόλμη, παραλαμβάνοντας το βραβείο Νόμπελ : «οι φραγμοί των γλωσσών ορθώνονται αξεπέραστοι. Σάς γνωρίζουμε και μάς γνωρίζετε από το 20 ή έστω το 30 % που απομένει ύστερα από την μεταγλώττιση.»

Σε μεγάλης σημασίας και έκτασης χρήσεως κείμενα, όπως αυτό τής Θ. Λειτουργίας, με το πέρασμα τού χρόνου δημιουργείται για τις λέξεις και τις φράσεις ένα ιδιαίτερο σημασιολογικό και υφολογικό φορτίο. Γύρω από κάθε τέτοια λέξη δημιουργείται μια άλως, ένα σημασιολογικό φωτοστέφανο, που δεν μεταδίδεται στη μετάφραση. Μια μεταφραστική απόδοση όπως «Λυπήσου μας, Κύριε» ή «Σπλαχνίσου μας, Κύριε» ή «Συμπόνεσέ μας, Κύριε» ή «Δείξε μας τον οίκτο σου, Κύριε» δεν θα απέδιδε ποτέ την άλω που

περιβάλλει την πασίγνωστη λιτή ευχή «Κύριε, ἐλέησον». Και φράσεις από τον Τρισάγιο Ὑμνο και τη γραφίδα τού Ιωάννου τού Χρυσοστόμου, με όλο το δογματικό και βιωματικό φορτίο τού απαράμιλλου αυτού χειριστή τής ελληνικής γλώσσας, όπως «ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα· ὁ κτίσας τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν, καὶ παντὶ σου χαρίσματι κατακοσμήσας» πόσο πιστά και ποιοτικά μπορούν να μεταφραστούν; Ἡ θα τηρηθεῖ ἡ **πονηρὴ τακτικὴ τού «αμετάφραστου» στις περιπτώσεις –και εἶναι πάμπολλες– που δυσκολευόμαστε;** Και τι θα κάνουμε με τη λεκτικὴ πυκνότητα και τη δομικὴ ευχέρεια τής Ελληνικῆς σε **σύνθετα**; Θα μετάφράσουμε ἢ ὄχι τα Θεοτόκος, αειπάρθενος, υπερευλογημένη, πανάχραντος και πανάμωμος ἀκόμη και το ἴδιο το Παναγία ἢ το μονογενῆς Υἱός, ὁ ἀναρχος Πατήρ, το πανάγιον και ζωοποιόν Πνεῦμα, πράγμα που θα υπαγόρευε μια μεταφραστικὴ συνέπεια αν πρόκειται να τηρηθεῖ. Για να κατανοήσουμε πού μπορεί να οδηγηθούμε, ας δούμε πώς μεταφέρονται τέτοιοι οικεῖοι για μας ὅροι στην επίσημη αγγλικὴ μετάφραση τής Θ. Λειτουργίας : Θεοτόκος = *Mother of God*, αειπάρθενος = *Ever-Virgin*, υπερευλογημένη = *most blessed*, Παναγία = *all-holy*, μονογενῆς Υἱός = *only-begotten Son*, Πανάγιον καὶ ζωοποιόν Πνεῦμα = *all-holy and life-giving Spirit* και ἀναρχος Πατήρ = *Father who is without beginning*. Ανάλογες λεκτικὲς κατασκευές θα εμφανιστούν κατ' ἀνάγκη και στον αναλυτικὸ λόγο μιας νεοελληνικῆς μετάφρασης, όταν ἔχει να αντιμετωπίσει εἴτε σύνθετες λέξεις εἴτε τον συνθετικὸ λόγο των μετοχῶν τής Ελληνικῆς: ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν – ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε, Κύριε, καὶ ἀγιάζων τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας – οἱ τὰ Χερουβείμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιῶ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες – ὁ Θεὸς ὁ Ἅγιος, ὁ ἐν ἀγίοις ἀναπαυόμενος, ὁ...ἀννυμνούμενος καὶ ...δοξολογούμενος και...προσκυνούμενος, ὁ διδούς αἰτοῦντι ...και μὴ παρορῶν ἀμαρτάνοντα, ἀλλὰ θέμενος...μετάνοϊαν, ὁ καταξιώσας... Και θα διανοηθεῖ κανεὶς να μετάφρασει και να ψάλλουμε σε μετάφραση το «Χριστὸς ἀνέστη...» (επειδὴ δεν αναγνωρίζει ἀμέσως τη δοτικὴ «ἐν τοῖς μνήμασι»), ἢ την

«Κυριακή Προσευχή» (επειδή δυσκολεύεται με το *ῥῦσαι*) ή το δογματικό «Πιστεύω» μας (επειδή έχει κάποια, θεολογική κυρίως, δυσκολία να καταλάβει το «*ὁμοούσιον*»); Κάτι ακόμη που θα ήταν παράλειψη να μη τονισθεί δεόντως: το κείμενο τῆς Θ. Λειτουργίας έχει υψηλό βαθμό διακειμενικότητας, αναφορών δηλ. σε συναφή κείμενα (στην Καινή Διαθήκη, στην Παλαιά Διαθήκη, κατεξοχήν στους Ψαλμούς, καθώς και σε δογματικά και άλλα κείμενα). Αυτή η διακειμενικότητα είναι ένα άλλο στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν σε κάθε απόπειρα μετάφρασης.

Προκειμένου για όρους δογματικούς (*ομοούσιος, μονογενής, Θεοτόκος κ.λπ.*), προσευχές, ψαλλόμενες δεήσεις κ.ά. θα μπορούσε να πει κανείς ότι δεν θα τα μεταφράσει. Θα τα διατηρήσει ως έχουν. Εν τοιαύτη, όμως, περιπτώσει τι και πόσα θα μεταφράσει; Μήπως τελικά γίνεται πολύς λόγος για το τίποτα; Αν πρόκειται να έχουμε ένα μείγμα μεταφρασμένων και αμετάφραστων (για διαφόρους λόγους) κειμενικών κομματιών, τότε στην ουσία και στην πράξη παρακάμπτουμε τεχνηέντως το μείζον θέμα τῆς αντικατάστασης τού πρωτοτύπου από μετάφραση και περνάμε σε (ανεπίτρεπτες κατά τη δική μου εκτίμηση) «διαπραγματεύσεις» ποια και πόσα αποσπάσματα τῆς Θ. Λειτουργίας θα αντικαταστήσουμε με μετάφραση. Αλλά τότε καταρρέει και η όλη βάση μιας τέτοιας συζήτησης.

Μετά από όσα είπαμε ως έλθουμε και σε μιαν άλλη, καίρια πλευρά τού θέματος: είναι άραγε τόσο πιεστική η ανάγκη μετάφρασης τού κειμένου τῆς Θ. Λειτουργίας με το σκεπτικό ότι είναι ακατανόητη από τους πιστούς; Αληθεύει αυτό; Η προσωπική μου εκτίμηση από μια ειδική σχέση που είναι φυσικό να έχω με τη γλώσσα, είναι ότι είναι ελάχιστα τα σημεία (κάποιες λέξεις και κάποιοι γραμματικοί τύποι) που δεν καταλαβαίνει στη γλώσσα τῆς λατρείας ο εκκλησιαζόμενος, όταν η λατρευτική γλώσσα εκφέρεται σωστά και νοηματικά από τους τελούντες τη Θ. Λειτουργία, ιερείς και ψάλτες. Γιατί το ζητούμενο κατά τη συμμετοχή στη λατρεία είναι να αντιλαμβάνεται ο πιστός το γενικότερο νόημα των λεγομένων

και των πραττομένων, ώστε να συγκινείται από το τελούμενο μυστήριο και να συμμετέχει βιωματικά, όχι να έχει πλήρη (σχεδόν φιλολογική) γνώση τής λατρευτικής γλώσσας! Και είναι η αδιαμφισβήτητη συνέχεια στην ιστορία και στην παράδοση τής ελληνικής γλώσσας που, περισσότερο ή λιγότερο, το εξασφαλίζει αυτό, ανάλογα και με τον βαθμό συμμετοχής, το ενδιαφέρον, την προσοχή, τη δεκτικότητα των πιστών και τη σχέση τους με την Εκκλησία.

Επισημαίνοντας τις ενδεικτικές αυτές δυσκολίες δεν υποστηρίζω –το επαναλαμβάνω– ότι δεν μπορεί κανείς να μεταφράσει στη Νέα Ελληνική το κείμενο τής Θ. Λειτουργίας. Αυτό που αμφισβητώ είναι η λειτουργικότητα και η ποιότητα μιας τέτοιας μετάφρασης και πάνω απ' όλα – όπως εξήγησα– ο ίδιος ο λόγος ύπαρξης μιας αντικατάστασης τού παραδεδομένου κειμένου από μετάφραση α) λόγω τής φύσεως τού λατρευτικού κειμένου και β) λόγω τού γεγονότος ότι από τη συνέχεια τής ελληνικής γλώσσας το κείμενο είναι γλωσσικά οικείο και νοηματικά κατανοητό στη μεγαλύτερή του έκταση. Γιατί το θέμα δεν είναι να συντάξεις μια μετάφραση, αλλά να μη διακινδυνεύσεις να εκθέσεις το πρωτότυπο κείμενο με διάφορα μεταφραστικά τεχνάσματα και επινοήματα. Τέτοιο δικαίωμα δεν το έχει κανείς. Άλλο, βεβαίως, ζήτημα είναι το να έχεις μια επεξηγηματική παράφραση που **χωρίς να αντικαθιστά το πρωτότυπο κείμενο** – το τονίζω αυτό– να προσφέρει μια γλωσσοερμηνευτική προσέγγιση σε όσους αισθάνονται μια τέτοια ανάγκη. Αυτό μάλιστα θα εξυπηρετούσε ίσως και την όλη πρόσληψη και παρακολούθηση τής Θ. Λειτουργίας, το να έχει δηλ. κανείς από τη μια πλευρά το πρωτότυπο κείμενο για να παρακολουθεί τη διαδικασία τής Λειτουργίας και κυρίως τις ευχές κι από την άλλη πλευρά (όπως γίνεται άλλωστε ήδη με ορισμένα εγκόλπια τής Θ. Λειτουργίας) να μπορεί –όπου και όσο χρειάζεται– να ανατρέχει σε κάποια λέξη που δεν καταλαβαίνει (μολονότι σ'ένα κείμενο το νόημα προκύπτει από το σύνολο και όχι από μεμονωμένες λέξεις) ή να συμβουλευεται κάποιο υποβοηθητικό σχόλιο. Αυτό, όμως, επαναλαμβάνω είναι άλλο

από το να διεξάγεται ολόκληρη η Θ. Λειτουργία σε μετάφραση, που είναι και το θέμα που συζητούμε! Όπως άλλο θέμα είναι – δεν έχει σχέση με τη γλώσσα τής λατρείας– ότι έχουμε, πράγματι, μια έγκυρη και αξιόπιστη απόδοση στη Νέα Ελληνική τού κειμένου τής Κ. Διαθήκης από τη Βιβλική Εταιρεία, από έγκριτους θεολόγους που προσέφεραν, κατά κοινή ομολογία, ένα πολύ χρήσιμο έργο. Αλλά η Καινή Διαθήκη δεν είναι λατρευτικό κείμενο!

Συμπέρασμα. Η επιστημονική θέση που υποστηρίζω είναι ότι από κειμενογλωσσολογικής απόψεως τα κείμενα λατρείας υπάγονται σ' έναν τύπο κειμένων που έχουν καθαρώς τελετουργικό και μυστηριακό χαρακτήρα με ύφος και ήθος που δεν συνάδουν με την τετριμμένη χρηστική γλώσσα τής καθημερινότητας η οποία θα χρησιμοποιούνταν στη μετάφραση. Συγχρόνως, από γλωσσο-ιστορικής απόψεως, τα κείμενα τής λατρείας τής Ορθόδοξης Εκκλησίας συνεχίζουν μια γλωσσική παράδοση αιώνων η οποία δεν μπορεί να αγνοηθεί στο όνομα μιας χρηστικής αντίληψης που θα αντικαθιστούσε το πρωτότυπο κείμενο τής Θ. Λειτουργίας με μια μετάφρασή του. Πολύ περισσότερο –θα προσθέσουμε– που αντίθετα προς ό,τι συμβαίνει με άλλες γλώσσες (τη Λατινική λ.χ. σε σχέση με τη Γαλλική, την Ισπανική, την Αγγλική ή τη Γερμανική), για λόγους που συνδέονται με την ιστορία τής ελληνικής γλώσσας (αδιάσπαστη συνέχεια χρήσεως, επιβίωση και αναβίωση τού λεξιλογίου), η σχέση τού σύγχρονου Έλληνα με τα παλαιότερα Ελληνικά μας είναι διαφορετική και ως εκ τούτου η γλώσσα τού κειμένου είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό κατανοητή.

Η Εκκλησία, ιδιαίτερα η Ορθόδοξη Εκκλησία, ως θεματοφύλακας τής ορθόδοξης παράδοσης, είναι από τη φύση της συντηρητικός θεσμός με την έννοια όχι μιας έμμονης προσκόλλησης αλλά μιας συνειδητής διαφύλαξης των συστατικών τής ορθόδοξης παράδοσης, ιδιαίτερα στον καίριο χώρο τής Θ. Λειτουργίας. Και δεν νοείται ορθόδοξη παράδοση στον χώρο τής λατρείας ερήμην τής γλώσσας στην οποία έχει διατυπωθεί και στην οποία εκφράζεται επί αιώνες ερήμην τής

ελληνικής γλώσσας, τής γλώσσας τού Ευαγγελίου, τής γλώσσας των Πατέρων τής Εκκλησίας, τής γλώσσας τής εκκλησιαστικής υμνογραφίας.

Θα πω κι αυτό : έχοντας την επιστημονική ευθύνη ενός συλλογικού τόμου (618 σελίδων) με τίτλο «Το γλωσσικό ζήτημα. Σύγχρονες προσεγγίσεις» που εκδόθηκε τον Ιούλιο από το Ίδρυμα τής Βουλής (με συμμετοχή 25 μελετητών), τρομάζω στη σκέψη ότι στα προβλήματα τής χώρας μας και στις αρχές τού 21^{ου} αιώνα θα μπορούσε να ανακύψει και να προστεθεί κι ένα «εκκλησιαστικό γλωσσικό ζήτημα» πρωτοτύπου – μετάφρασης, καθαρώντας – δημοτικής, πολυτονικού – μονοτονικού κ.λπ. σε σχέση με τη γλώσσα τής Θ. Λειτουργίας!... Πραγματικά τρομάζω.

Θα τελειώσω με μια θέση τού π. Αλεξάνδρου Σμέμαν στο βιβλίο του «Ευχαριστία» που με εκφράζει απόλυτα: «Εμείς οι Ορθόδοξοι πιστοί πρέπει να βρούμε την εσωτερική δύναμη να βυθιστούμε στην ευχαριστιακή ανανέωση τής Εκκλησίας. Δεν χρειάζονται τόσο μεταρρυθμίσεις, ρυθμίσεις και εκσυγχρονισμός όσο επιστροφή σ' αυτό το όραμα και την εμπειρία που εξαρχής συνέστησε τη ζωή τής Εκκλησίας».